

האם מותר לשכתב נוסח של מצבה?

ה

התרגום הרה-ברקוביציאני של אהרוני. הנוסח העברי האותנטי של המצבה נרפס בסוף "חיי אדם" של ברקוביץ ומופיע בתמונות רבות. אני עצמי ביקרתי לפני כשנה בבית קברות זה בנייד יורק, הנקרא "הר הכרמל" הישן - Mount Carmel old Cemetery - והממוקם בגבול הרבעים ברוק לין וקווינס, בקרבת-ימה לשדה התעופה על שם קנדי. ואף שעל טעם וריח אין להתווכח, ראוי להביא, זה לעומת זה, את נוסח המקורי והמוכר של הכתובת ואת נוסח העילג של אהרוני (גם אם מילולית קרוב הוא יותר לנוסח ביידיש) וישפטו הקוראים:

הנוסח האותנטי

איש יהודי פשוט היה,
יהודית כתב לשמח
לכב המון העם ונשיר
פה נטמן סופר מבדה.

כל הימים לצון חמד
עלי עולם ועל יצוריו.
כל העולם עשה חיל-
רק הוא נמק ביסוריו.

ועת העולם מילא שחוק פיו
צהל, מחא לו כפיים,
בכתה נפשו במסתרים-
עד אל עליון בשמים.

נוסח אהרוני

פה יהודי פשוט ישכב,
ביידיש-דייטש הוא לנשים כתב ספרים,
ובעיני פשוטי העם נחשב
לאיש "בדיחות-הדעת", הומוריסט.

על החיים חמד לצון,
שלח עולם לכפרות,
כל העולם צלח חפצו,
והוא - אוייו - היה בצרות!

ודווקא אז, כשהרבים
מחאו כפיים, צחקו הרנינו;
צרו האל - היא (!) התייסר במכאובים,
בסתר-סוד, לכל יבחינו.

1. שלום עליכם, כתבים: מן היריד. קורות חיים, מיידיש:
אריה אהרוני, ספרית פועלים, ידועות אחרונות, ספרי
חמד, 1992

דוד אסף הוא היסטוריון המרצה באוניברסיטה הפתוחה
ועוסק בתולדות יהודי מזרח אירופה

ופעת תרגום חדש מכתביו של שלום עליכם, גדול ההומוריסטנים של ספרותנו החדשה, היא מאורע תגיגי ומשמח הראוי לציון ולהערכה, ואכן כמדוד "התקבלו במערכת" (תרבות וספרות", 18 בספטמבר) רווח בקיצור על תרגומו החדש של אריה אהרוני, "בעל גרסת האנטי-ברקוביץ", לספרו האוטוביוגרפי של שלום עליכם "פונעם יאריד".

אלא ששמחתו של יום טוב זה הופרה. למן תרגור מיו הראשונים, קידש אהרוני מלחמה בוטה על תרגומו הקלאסיים של י"ד ברקוביץ, על אף - יש להוכיח לקוראים - ששלום עליכם עצמו סמך על מלאכתו ודורות של קוראי עברית טעמו מהם כצפיחית ברבש. בא הוא, כך טען בכמה מהקדמותיו לתרגומו, להחזיר את עטרת שלום עליכם המקר רית ליושנה.

על מגבלות תרגומו של ברקוביץ, חלקיותם ומגמתיותם עמדו חוקרי שלום עליכם וקוראיו זמן רב בטרם החל אהרוני במפעלו, ואין ויכוח כי ראויות יצירותיו של שלום עליכם להיות מורקות לכלי חדש. אך אהרוני מרחיק לכת ופוסל, כמעט בברוטליות, צריך או לא צריך, כל מה שריחו של ברקוביץ נורף הימנו. לטיעוניו מתלווה, בררך כלל, מגמה זולזנית ויהירה, הן כלפי ברקוביץ והן כלפי המחקר האקדמי של שלום עליכם (ראה למשל את הקדמתו של אהרוני ל"מהתלת הדם", תשמ"ה או את הוויכוח שעורר תרגומו ל"כוכבים תועים", כפי שתואר בידי מיכאל הנדלולץ במוסף "הארץ", כ-26 ביוני 1992).

בספר שלפנינו - "מן היריד" - הוגרשה הסאה. לא זו בלבד שאין אהרוני טורח לאזכר, אף לא פעם אחת, את העובדה שהספר כבר תורגם לעברית בידי ברקוביץ ונרפס בשם "חיי אדם", אלא שלע"תים גובלת מגמת ההשכחה גם בסילוף. הגה שתי דוגמאות:

א. את מהדרות "חיי אדם" חתם ברקוביץ בהערה המדווחת לקורא על גלגולי נוסחו של הספר ביידיש ובעברית. הערה זו הובאה על ידי אהרוני (עמ' 282) אך חלקה האחרון, שבו מספר ברקוביץ על תרגומו שלו, נגרע ממנה (אף ללא ציון שלוש נקודות כמקובל בהשמטות).

ב. חמור יותר הוא המקרה של נוסח הכתובת של מצבתו של שלום עליכם. וזה מעשה המצבה: כמה חודשים קודם שנפטר חיבר שלום עליכם את צוואתו המרגשת ולה צירף את הנוסח ביידיש שאותו ביקש לחקוק על מצבתו. נוסח זה אכן מצוי על המצבה, ומצדה השני נחקק נוסחה העברי שתורגם ביד האמן של ברקוביץ. אהרוני, בעקבות ברקוביץ, פירסם במהדרותו את צוואתו של שלום עליכם והציג את תרגומו שלו כ"הכתובת על מצבתו של שלום עליכם" (עמ' 293). לפנינו איפוא מקרה גם של הסתרת האמת בשם אובססיות